

فصلنامه مطالعات حقوق

Journal of Legal Studies

شماره نوزدهم، بهار ۱۳۹۷، صص ۱-۱۴

ISSN: (2538-6395)

شماره شاپا (۲۵۳۸-۶۳۹۵)

آئین رسیدگی به مستثنیات دین در مراجع دادگستری و غیردادگستری
با رویکرد مطالبه مهریه

علی رضا اکبری

دانش آموخته کارشناسی ارشد حقوق خصوصی دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم تحقیقات (کردستان)، ایران

چکیده

قانون گذار پیرو دین مقدس اسلام که سفارش خاصی بر ادای دین حق الناس و نیز از سوی دیگر تاکید بر آنکه مدیونی که حقیقتاً در تنگنا قرار دارد به عسر و حرج نیوفتد داشته، تسهیلات و حمایت های برای محکوم علیه در نظر گرفته است تا مدیونی حقیقتاً در تنگنا قرار دارد به عسر و حرج نیوفتد و از یک حداقل زندگی نیز محروم نگردد. این تاسیس مستثنیات دین است، یعنی برخی از حداقل اموالی که برای ادامه حیات ضروری است از دسترس محکوم له باشد به دور باشد. در قوانین مختلف، موارد خاصی جزء مستثنیات دین قرار داده گرفته است که برخی از آنها مثل هم و برخی متفاوت است. بنابراین می توان گفت مستثنیات دین در ابعاد و جهات مختلف تسری دارد و مدیونین از پرداخت مبلغ مندرج در سند ازدواج یا به تعییر دیگر مدیونین پرداخت مهریه نیز از این قاعده مستثنی نیستند لذا بر آن شدیدم در راستای تصویب قوانین جدید پیرامون مطالبه مهریه، پس از جمیع آوری این قوانین مختلف کثار هم و رویه عملی آن در مراجع مختلف به یک قدر جامعی از آنها نائل شویم.

در این نوشتار که با روش توصیفی - استدلالی نگاشته شده است، سعی شده تا با انجام مطالعات کتابخانه‌ای به سوالات زیر پاسخ داده شود.

۱. مفاهیم و مصادیق مستثنیات دین در وقه و قوانین موضوعه کدام است؟
۲. نحوه اعمال مستثنیات دین در مراجع مختلف قضایی و غیرقضایی چگونه است؟
۳. با توجه به آخرین تغییرات در شیوه مطالبه مهریه و نیز سکوت قانون (آئین نامه اجرای مفاد اسناد رسمی) اعمال مستثنیات دین به چه نحو صورت می گیرد؟

۱_ مفهوم مستثنیات دین

کلمه دین درلغت به معنای مفروض شدن و وام گرفتن آمده است در اصطلاح حقوقی و فقهی دین عبارتست از اینکه هرگاه ذمه فردی در مقابل دیگری نسبت به پرداخت مال یا ادائی حقی مشغول گردد و شخص متعهد و مکلف به ادا یا ایفای آن باشد دین بر عهده او ثابت است و عزم به ادائی آن می باشد. در اصطلاح حقوقدانان دین به همان معنی بکار رفته است.

مستثنیات در لغت نامه دهخدا جداسهده ها آمده است و در اصطلاح کمتر پیش آمده مستثنیات دین تعریف شده باشد مرحوم بجنوردی در کتاب قواعد الفقیه خود آن را چنین تعریف کرده است «هی حوايج ضروريه التي تحتاج المديون في معشه»

پس از شناخت مفهوم لغوی و اصطلاحی کلمات دین و مستثنیات حال بینیم چه تعریفی در خصوص مستثنیات دین شده است.

بین حقوقدانان هم برخی از نویسنده‌گان به تعریف مستثنیات دین پرداخته‌اند. چنان که یکی از آنان درابن خصوص آورده: «اموالی که برابر قانون در هنگام اجرا حکم و قرار یا سند رسمی مشمول مقررات اجراء نبوده توقيف نمی شود و به ضرر مالک مديون به فروش نمی رسد» (جعفری لنگرودی، ترمینولوژی حقوق، ص ۶۴۷). تعریف مذکور ازین جهت که مشخص نشده اموال چه کسی قابل توقيف نیست است متصمن اشکال است همین نویسنده در تعریف کامل تر دیگری می گوید: «منظور از مستثنیات دین مال های مديون و متعهد است که هنگام اجرای قطعی احکام، قرارها یا اسناد لازم الاجرا مشمول مقررات اجراء نبوده و توقيف نگردد و به ضرر مديون و متعهد به معرض فروش گذاشته نشود.» یکی دیگر از نویسنده‌گان با الهام از تعریف فقهی آن چنین می گوید: «آن بخش از اموال محکوم عليه مثل مسکن که مورد نیاز مبرم محکوم عليه و خانواده اوست و توصیف و فروش آن منمنع است اصطلاحاً مستثنیات دین می گویند» (تولیت، «ضابطه و مفهوم مستثنیات دین»، ص ۲۳) تعریف فوق هم خالی از اشکال نیست.

در تعریف دیگری آمده که حکم رسمی لازم الاجرا یا لازم قرار الاجرا علیه متعهد یامدیون از جانب محکمه صادر و برای اجراء به دائرة اجراء ابلاغ می شود یا متعهدله سند رسمی لازم الاجرا در اختیارداشته باشد، قانونگذار پاره ای از اموال مديون را از شمول مقررات اجراء خارج کرده و در اصطلاح قانونی این گونه اموال را مستثنیات دین نامیده است، یعنی آن دسته قسمت از اموال که به جهت دین بدھکار در مقام اجرای حکم یا قرار یا سند رسمی داشتن به وی واگذار نمی شود (تولیت، «ضابطه و مفهوم مستثنیات دین»، ص ۲۳). مع الوصف در تعریف مستثنیات دین به نظر می رسد هر گاه محکوم علیه در موعدیکه برای اجرای حکم مقرر است از پرداخت محکوم به خودداری کند و یا شخص مديون از ایفاء دیون خود امتناع ورزد، حسب مورد چنانچه دادگاه حکم قطعی را صادر کرده است می تواند قرار توقيف اموال محکوم علیه یا اموال مديون را صادر کند تا بدین وسیله مبلغ دین از محل فروش اموال توقيف شده استیفاء گردد و یا مبلغ محکوم به از محل فروش آن اموال، وصول گردد و چنانچه از طریق مرجع ثبتی باشد با معرفی مال یا

آیین رسیدگی به مستثنیات دین در مراجع دادگستری و غیردادگستری با روکرد مطالبه مهربه ۳ /

صدور اجراییه جهت موارد رهنی قابل فروش هستند. مطابق فقه امامیه و نیز به استناد پاره ای از قوانین، توقيف و فروش بخشی از اموال محکوم عليه که مورد نیاز مبرم محکوم علیه و خانواده اوست منع میباشد که اصطلاحاً مستثنیات دین نامیده میشود.

(۲) مستثنیات دین در فقه اسلامی

در دین مبین اسلام و کتب فقهای اسلامی در باب دستگیری از مديونون توصیه زیادی شده است. آیه ۲۸۰ سوره مبارکه بقره مسئلله بری الذمه کردن مفلس از دین را به خوبی مطرح میکند و خداوند تأکید دارد به اینکه اگر در میان بدھکاران تنگدستی یافتد شود پس حکم آن مهلت دادن است تا گشایش برای وی حاصل شود و بتواند وام را مسترد دارد ولی اگر وی را مفلس یافتید بهتر است که او را از دینش بری الذمه نمایید (حر عاملی، وسائل الشیعه، ص ۷۸۴).

۱_۲) فقه اهل سنت

فقهای اهل سنت با اندکی تفاوت نسبت به فقه شیعه، موضوع مستثنیات دین را پذیرفته اند، لیکن بین فرق مختلف این شاخه از فقه اسلامی اختلاف نظر است.

اول - شافعی: به نظر امام شافعی، خوراک و پوشاش جزء مستثنیات دین است و اموال دیگر از جمله مسکن و خادم و مرکب جزء مستثنیات دین نمی باشد (همان، ص ۳۵۸۳).

دوم-مالکی: از نظر مالکی ها، خوراک و پوشاش و وسائل صنعت جزء مستثنیات دین می باشد. خصوص کتاب معتقدند که باید آن را فروخت چرا که علم بایستی در قلب بماند و نیازی به کتب نیست (همان، ص ۳۴۱_۳۳۵).

سوم-حنفی و حنبلی: حنفی ها و حنبلی ها، چنین اعتقاد دارند که اگر مديون دارای کسب و کاری باشد که بتواند نیاز مندی های خود را با کار کردن بدست آورد، هیچ یک از اموال وی مستثنی نمی شود. ولی اگر چنین نباشد، خوراک و پوشاش او و افراد تحت تکفل وی را مستثنی می کنند. هم چنین مسکن و خادم و مرکب را در آن صورت جزء مستثنیات دین عنوان نموده اند (رحم زاده میدی، "بررسی تطبیقی مستثنیات دین در حقوق ایران"، ص ۹).

۲_۲) فقه شیعه

در فقه شیعه، خانه مسکونی، خادم، البسه تن و تجمل مديون و خانواده اش، اسب یا مرکب سواری مديون و هزینه و مخارج مديون و عیالش، از زمرة مستثنیات دین تلقی شده است. بحث اصلی و اختلاف نظر جدی در خصوص مستثنی بودن مسکن و شرایط آن است (عاملی، پیشین، ص ۶۳۳).

با ملاحظه روایت‌های واردہ در باب مستثنیات دین می‌توان گفت که مستثنیات دین، محصور نمی‌شود به آنچه در روایات آمده و نیز محدود نمی‌شود به آنچه احیاناً فقیهان امامیه بر موارد مذکور در روایات افوده‌اند بلکه بسته به عرف زمان و مکان و بسته به وضعیت اجتماعی مديون مستثنیات دین تغییر می‌کند، این روایات که بعضی از مستثنیات دین را مورد تصریح قرار داده‌اند و فقیهان که بعضی دیگر از مصاديق بر Shermande اند در مقام بیان حصر نبوده‌اند، بلکه صرفاً در مقام تمثیل بوده‌اند. لذا در فقه امامیه مصاديق مستثنیات تمثیلی است.

(۳) مستثنیات دین در قوانین موضوعه

آنچه پیش از بیان هر گونه توضیح محرز و شایان ذکر است اینکه قانون گذار در قوانین مختلف، تعریفی از مستثنیات دین ارائه نکرده و تنها به بیان مصاديق و منویت توفیق آن پرداخته است. با این پیشگفتار به بررسی دقیق‌تر قوانین می‌پردازیم.

۱_۳ قوانین عام

۱_۱ ماده ۶۳۰ قوانین موقتی اصول محاکمات حقوقی مصوب ۱۳۲۹ قمری (۱۹ ذی القعده ۱۳۲۹) مصادف با سال ۱۲۸۷ هجری شمسی مصوب کمیسیون قوانین عدله).

توضیح آن که در تفسیری که کمیسیون وزارت عدله در فروردین سال ۱۳۰۰ از ماده ۶۳۰ محاکمات بدست داد اینکه منزل مسکونی نیز جزء مستثنیات دین است و علت آن را این گفته چون ماده ۶۳۰ راجع به توفیق اموال مقول است تعرض به خانه مسکونی نشده والا آن نیز از مستثنیات دین است.

ولی در عمل قضاط این تفسیر را قبول نداده و مسکن را جزء مستثنیات محسوب نمی‌نمودند.

۱_۲ قانون تجارت مصوب ۱۳۱۱/۰۲/۱۳ در باب چهارم از فصل یازدهم بوده که در ماده ۴۳۸ مقرر داشته، "انبارها، حجره‌ها، صندوق و دفاتر و نوشته‌جات و اسباب و اثاثیه تجارتخانه و منزل تاجر باید مهر و موم شود" و در تبصره ماده ۴۳۹ مستثنیات دین از مهر و موم معاف شده است و در ماده ۴۴۴ اشیاء ذیل را جزء مستثنیات دین شمرده است.

۱_۳ قانون گذار در قانون اجرای احکام مدنی مصوب ۱۳۵۶/۸/۱ در ماده ۶۵ موارد مستثنیات دین را احصا نمود که می‌توان تفاوت این قانون با آئین نامه سال ۱۳۵۵ در موارد ذیل خلاصه کرد.

۱. مدت آذوقه مورد نیاز از سه ماهه مندرج در آئین نامه به یکماه تقلیل یافته
۲. در این قانون تنها وسایل وابزار کار ساده استثناء شده وابزارهایی از قبیل تراکتور و اتومبیل وغیره حذف گردیده. این نگرش قانون‌گذار در قانون سال ۱۳۵۶ بیشتر تمایل مفنن را به حمایت بیشتر از طلبکار مشخص می‌نماید.
۳. با افزودن بند ۴ به قانون مذکور نسبت به قوانین قبل جامعیت یافته است.

آئین رسیدگی به مستثنیات دین در مراجع دادگستری و غیردادگستری با رویکرد مطالبه مهره / ۵

۴. تبصره ذیل قانون نشان از حمایت معنوی مفنن از مديون دارد.

۴_۱_۳) مورد بعدی، ماده ۵۲۴ قانون آئین دادرسی مدنی مصوب ۱۳۷۹/۰۲/۱۱ می باشد که در توضیح آن باید عنوان داشت این ماده در قانون آئین دادرسی مدنی سابق وجود نداشت.

با تصویب ماده ۵۲۴ قانون آئین دادرسی مدنی مصوب سال ۱۳۷۹ شمسی و تعیین و تغیر بعضی از موارد مستثنیات دین و مستند به ماده ۵۲۶ آن قانون، مستثنیات دین مندرج در ماده ۵۲۴ فوق، جایگزین ماده ۶۵ قانون اجرای احکام مدنی شده و ماده مذکور قانون اجرای احکام، مسونخ گردیده است.

۴_۱_۴) ماده ۲۴ قانون نحوه اجرای محاکومیتهای مالی مصوب ۱۳۹۳/۰۷/۱۵ آخرین قانون مصوب لازم الاجرا نظام حقوقی ما می باشد که همچون قوانین سابق مصادیق مستثنیات دین را بیان داشته است.

۲) قوانین خاص

۱_۲_۳) طبق ماده ۶۹ آئین نامه اجرائی مفاد استاد رسمی لازم الاجرا و طرز رسیدگی به شکایت از عملیات اجرائی مصوب ۰۴/۰۴/۲۸ ۱۳۵۵/۰۴/۲۸ اشیاء زیر از مستثنیات دین بوده و بازداشت نمی شود.

۱. مسکن مناسب با نیاز متعهد و اشخاص واجب النفقة او.

۲. لباس، اشیاء، اسباب و اثاثی که برای رفع حواجح متعهد و اشخاص واجب النفقة او لازم است.

۳. آذوقه موجود به قدر احتیاج سه ماهه متعهد و عائله او.

۴. وسائل و ابزار کار کسبه، پیشه وران و کشاورزان مناسب با امرار معاش خود و اشخاص واجب النفقة آنان.

۵. سایر اموال و اشیائی که به موجب قوانین خاص، غیر قابل توقيف می باشد.

تبصره _ در صورت فوت متعهد دیون از کلیه اموال بجا مانده از او بدون استثناء چیزی استیفاء می شود.

۲_۲_۳) ماده ۲۱۲ قانون مالیاتهای مستقیم مصوب ۱۳۶۶ که بیان داشته توقيف اموال زیر منوع است.

۱. دو سوم حقوق بگیران و سه چهارم حقوق بازنشستگی و وظیفه

۲. لباس و اشیاء و لوازمی که برای رفع حواجح ضروری مودی و افراد تحت تکفل او لازم است و همچنین آذوقه موجود و نفقة اشخاص واجب النفقة مودی

۳. ابزار آلات کشاورزی و صنعتی و وسائل کسب که برای تامین حداقل معیشت مودی لازم است.

۴ محل سکونت بقدر متعارف

تحولاتی که در مستثنیات دین این قانون با قوانین قبلی وجود دارد عبارتند از:

۱. برای اولین بار در قانون گذاری ایران منزل مسکونی "مریحا" جزء مستثنیات دین شمرده شده

۲. آذوقه موجود که گفته به نظر اگر آذوقه یکسال در منزل مديون وجود داشته باشد قابل توقيف نیست و به نظر صحیح این است که بگوییم آذوقه سه ماهی مديون قابل توقيف نیست.

فقهای شورای نگهبان طی نامه شماره ۵۱۱/۷۶۲۱ مورخ ۰۳/۰۱/۷۶ نظریه صادر و اعلام نموده که ماده ۶۵ قانون اجرای احکام سال ۵۶ مخصوص اموال منقول است و شامل مسکن می شود و الا مسکن مورد نیاز متناسب شرعاً از مستثنیات دین است و این نظر دقیقاً مطابق با تفسیری است که کمیسیون وزارت عدله در سال ۱۳۰۰ از ماده ۶۳۰ قانون اصول محاکمات حقوقی نموده است.

۳_۲ آئین نامه اجرائی مفад اسناد رسمی لازم الاجرا مصوب ۱۳۸۷/۰۶/۱۱ در ماده ۶۱ بیان داشته اموال و اشیاء زیر از مستثنیات دین است و بازداشت نمی شود:

۱. مسکن متناسب با نیاز متعهد و اشخاص واجب النفقة او

۲. لباس، اشیاء، اسباب و اثاثی که برای رفع حواجح متعهد و اشخاص واجب النفقة او لازم است.

۳. آذوقه موجود به قدر احتیاج سه ماهه متعهد و عائله او

۴. وسائل و ابزار کار کسبه، پیشه وران و کشاورزان متناسب با امرار معاش خود اشخاص واجب النفقة آنان وسیله نقلیه متناسب با نیاز متعهد و اشخاص واجب النفقة او

۵. سایر اموال و اشیائی که به موجب قوانین خاص، غیر قابل توقيف می باشند.

تبصره در صورت فوت متعهد، دیون از کلیه اموال بجا مانده از او بدون استثناء چیزی استیفاء می شود.

۴_۲ آئین نحوه پرداخت محکوم به دولت و عدم تأمین و توقيف اموال دولتی (۱۳۶۵/۸/۱۵) اجرای دادگستری و ادارات ثبت اسناد و املاک و سایر مراجع قانونی دیگر مجاز به توقيف اموال منقول و غیرمنقول وزارتخانه ها و مؤسسات دولتی که اعتبار و بودجه لازم را جهت پرداخت محکوم به ندارند تا تصویب و ابلاغ بودجه یک سال و نیم بعد از سال صدور حکم نخواهد بود

۵_۲ آئین راجع به معن توقيف اموال منقول و غیرمنقول متعلق به شهرداری ها (۱۳۶۱/۲/۴)

۶_۲ حقوق مستخدمین دولتی و یا وابسته به دولت طبق ماده ۹۶ قانون اجرای احکام مدنی حقوق مستخدمین دولت و یا وابسته به آن در صورتی که دارای زن یا فرزند باشند، به میزان ربع والا ثلث آن قابل توقيف خواهد بود. طبق تبصره ۱ همان ماده: توقيف و کسر یک چهارم حقوق بازنشستگی یا وظیفه افراد موضوع این ماده جایز است؛ مشروط بر این که دین، مربوط به شخص بازنشسته یا وظیفه بگیر باشد.

۷_۲ طبق ماده ۸۹ آئین نامه اجرائی مفاد اسناد رسمی لازم الاجرا و تبصره ۲ ماده ۶۹ قانون اجرای احکام مدنی، هزینه مسافرت مأمورین دولت و حقوق و مزایای نظامیانی که در جنگ هستند، توقيف نمی شود.

۸_۲ ماده ۱۱۸ آئین نامه اجرائی ماده ۵۰ قانون تأمین اجتماعی مصوب ۱۳۵۵/۱۰/۲۵ وزارتین دادگستری و بهداری و بهزیستی بیان داشته نیز مستثنیات دین را بر شمرده است.

۴) مستثنیات دین در رویه عملی مراجع قضایی

۱_۴) مستثنیات دین در رویه عملی مراجع قضایی

امروزه عرف شده است که شان افراد را براساس میزان سرمایه و دارایی که دارد، برآورد می نمایند. واقعیت آن است که «قیمت» مال، ملاک و مبناه مناسبی برای تعیین شان عرفی و نیاز محکوم عليه است. اما اینکه چه میزان قیمت مال مناسب با شان عرفی و نیاز محکوم عليه است، بستگی به موقعیت اجتماعی، تعداد افراد تحت تکفل، حرفه شخص و وضعیت جسمانی شخص دارد.

احراز شان و نیاز محکوم عليه در هریک از موارد فوق مستلزم نوع رسیدگی خاصی است. بنابرین جهت احراز این مهم دادگاه موضوع را به کارشناس ارجاع می دهد و در قرار کارشناسی باید کارشناس را مکلف نماید تا مشخص کند برای مثال با مابه التفاوت مبلغ دین تا بهای خانه مورد سکونت بدھکار در چه نقطه از نقاط شهر می توان برای مدييون و خانواده ش مسکن تهیه کرد و از وصول نظریه کارشناس، دادگاه باید با در نظر گرفتن موقعیت اجتماعی و حرفه و شغل مدييون و نیز تعداد افراد تحت تکفل وی نظر دهد آیا محلی را که کارشناس اعلام نموده است، متناسب با شان عرفی و نیاز مدييون می باشد یا خیر؟ در تعیین وسیله نقیه مورد نیاز و اسباب و اثاثیه متناسب با نیاز و شان عرفی مدييون و خانواده اش نیز بر همین اساس عمل خواهد شد.

اما در خصوص اینکه آیا ابزار علمی و تحقیقاتی متناسب با نیاز مدييون می باشد و میزان وابستگی وسیله مزبور با شغل و حرفه مدييون، دادگاه علاوه بر ملاحظه مدارکی که مدييون در اختیار او قرار می دهد، جهت انطباق موضوع با واقع، با جلب نظر کارشناس، احراز می نماید که وسیله مورد نظر جزء وسائل ضروری و حرفه ای وی می باشد یا خیر؟ بنابراین کارشناس رشته مناسب با وسیله مورد نظر، انتخاب، سپس اظهار نظر خواهد کرد، وسیله مزبور مخصوص استفاده در فن خاصی مثلا تحقیقات هسته ای هست یا خیر؟ دادگاه در این وضعیت با انطباق مدارک و مستندات ارائه شده از سوی مدييون و نظریه کارشناس، متناسب بودن یا غیرمتناسب بودن وسیله مزبور را با حرفه و شغل مدييون، تعیین خواهد کرد.

در برخی موارد دادگاه با صدور قرار تحقیقات محلی، روش زندگی مدييون و تعداد افراد تحت تکفل، نیاز وی را احراز می نماید و بر این اساس، مثلا آذوقه مورد نیاز مدييون و خانواده اش را مشخص می نماید (توكلی، "مستثنیات دین در حقوق ایران"، ص ۶۵).

با توجه به مطالبی که بیان گردید، اقدامات مرجع صالح در جهت تشخیص مستثنیات دین را متناسب با شان و نیاز محکوم عليه را شناختیم.

۲_۴) مستثنیات دین در رویه عملی مراجع غیرقضایی

در این بخش در خصوص نحوه تشخیص مستثنیات دین در اداره دارایی و اجرای مفاد اسناد رسمی اداره ثبت بحث خواهد شد. هر چند در مراجع یاد شده در مورد مذکور، قانون و شیوه خاص تعریف نشده، لیکن

نظر به شناسایی روش حل اختلاف طرفین و تعیین میزان مال مورد نیاز متناسب با شان مدييون در مراجع غیر قضایي، به اختصار و بطور علی حده در اين خصوص بحث خواهيم کرد.

۱_۲_۴) مستثنیات دین در رویه عملی اداره داربي

مطابق ماده ۲۱ آين ماه اجرائي وصول ماليات ها موضوع ماده ۲۱۸ قانون ماليات هاي مستقيم ؛ (هرگاه مودي حين بازداشت اموال حاضر باشد و ايрадي از جهات مواد ۸ منويت بازداشت اموال مشمول مستثنیات دين و ۹ و ۱۱ آين نامه نماید، بعدا از جهات مذکور حق اعتراض خواهد داشت) ودر صوريکه ايراد و اعتراضي داشته باشد خلاصه ي آن در ذيل صورت توقيف اموال نوشته خواهد شد. وفق ماده ۵۸ آين نامه مذکور، شکایت از اقدامات اجرائي مانع جريان عمليات اجرائي نیست و مطابق تبصره ي يك همين ماده، در صورتی که هيأت حل اختلاف مالياتي دلایل شکایت را قوى بداند ويا شکایت شاكي مستند به سند رسمي يا احکام قطعی مراجع قضایي يا استناد اداري باشد، می توان بدون اخذ تامين قرار توقيف عمليات اجرا را صادر نماید. همچنین مطابق ماده ۲۴۸ قانون ماليات هاي مستقيم مصوب ۱۳۶۶ راي هيأت حل اختلاف مالياتي باید متضمن اظهارنظر موجه ومدلل نسبت به اعتراض مودي بوده باشد. با عنایت به مراتب مذکور، چنانچه مودي نسبت به ارزیابي مال معرض باشد، موضوع به کارشناسی ارجاع خواهد شد ودر صورتی که مودي، مدعی باشد، شان و مرتبه اجتماعي وی با توجه به نيازش رعایت نشده است، هيأت حل اختلاف با در نظر گرفتن نوع شغل و حرفه، شيوه زندگي و تعداد افراد تحت تکفل او، ميزان مال مورد نياز مناسب با شان وی را مشخص می نمایند.

۲_۲_۴) مستثنیات دین در رویه عملی اداره ثبت اسناد

مطابق تبصره ۲ الحاقی به ماده ۶۹ آين نامه اجرائي مفاد استناد لازم الاجرا مصوب ۱۳۷۰ "در صورت بروز اختلاف نسبت به متناسب بودن اموال و اشياء موصوف (مستثنیات دین) با نياز اشخاص فوق الذكر (مدييون و خانواده اش) رئيس ثبت محل با توجه به وضعیت خاص متعهد و عرف محل، مطابق ماده ۲۲۹ آين نامه اتخاذ تصمیم خواهد نمود".

با تصویب آين نامه جديد و عدم وضع مقرره خاص در مورد نحوه اقدام اين مهم محل ابهام و تردید قرار گرفته همچنین با توجه تکلیف حاكم در ماده ۲۰۳ موکدا استناد به قانون قبل را منع نموده (با تصویب اين آين نامه، آين نامه هاي قبلی لغو می شود) بنابراین تنها رویه عملی سابق قابل اعمال بوده لذا رئيس ثبت محل حسب عرف و رویه سابق با انجام تحقیقات مقتضی در خصوص نحوه زندگی و معیشت مدييون و احراز تعداد افراد تحت تکفل وی و نياز متعارف مدييون با توجه به محل اقامت وی، ميزان مال مورد نياز و متناسب با شان مدييون را تعیین می نماید. ممکن است در جهت احراز موارد فوق رئيس ثبت محل موضوع را به کارشناس خبره ثبي ارجاع نماید و پس از وصول نظریه خبره، نظر خود را اعلام نماید اما معمولا

انجام مراتب فوق از طریق تحقیقات محلی و بوسیله مامور اجرای ثبت انجام می شود و اگر بر تشخیص او و نتیجه‌ی عمل اجرایی او اعتراضی باشد، به رئیس اداره‌ی ثبت شکایت شود و نظر رئیس ثبت هرچه باشد ظرف ده روز از طرف ذی نفع قابل اعتراض در هیات نظارت است. همچنین مطابق به ماده ۷۸ آیین نامه صدرالذکر هریک از متعهد و متعهدله که موقع عملیات اجرایی حاضر باشد و ایرادی ننمایند، دیگر حق شکایت از اقدامات مامور اجرا نخواهد داشت.

اما مطلوب آن است که در این مجال فرصت را غیمت شمرده و نمونه‌ای از نحوه رسیدگی به اعتراض متعهد نسبت به اجرای سند اجرایی صادره از اداره ثبت ورامین، ذکر می‌شود.

در پرونده کلاسه ۵۱۱-ج دایره اجرای ثبت ورامین، پس از توقيف مسکن مدیون، متعهد مدعی شده بود که مسکن وی جزء مستثنیات دین است و رئیس ثبت مأمور اجرا را ملزم نمود پس از انجام بازدید از محل مشخص نماید، اولاً؛ چه تعداد افراد در آن سکونت دارند، ثانياً؛ مساحت و تعداد اتاق‌های قابل استفاده آن صور تجلیسه شود. پس از وصول گزارش مأمور اجرا مبنی بر اینکه «واحد ساختمانی مذکور متشکل از دو طبقه است و طبقه دوم آن مستعمل می‌باشد و طبقه اول آن نیمه تمام است و در حال تعمیر می‌باشد»، رئیس ثبت با توجه به گزارش مأمور اجرا نظر داد که «طبقه اول واحد ساختمانی فوق چون مورد نیاز فعلی مدیون نمی‌باشد، مازاد بر نیاز تشخیص و خارج از شمول مستثنیات دین می‌باشد و بنابراین قابل توقيف و فروش است».

۳_۲_۴) مقایسه مستثنیات دین در اجرای احکام دادگستری و اجرای مفاد اسناد رسمی ثبت

در اجرای ثبت، طبق ماده ۶۱ آیین نامه مفاد اسناد رسمی لازم الاجرا، وسیله نقلیه متناسب با نیاز مدیون، قابل بازداشت نیست؛ اما در دادگستری، وسیله نقلیه، در ماده ۲۴ قانون نحوه اجرای محکومیت‌های مالی مصوب ۹۴، از مستثنیات دین محسوب نشده و قابل توقيف است؛ از طرفی، تلفن و ودیعه مستاجر (محکوم علیه) نزد مالک، در دادگستری با شرایطی قابل توقيف نیست؛ ولی در اجرای ثبت، به علت عدم قید آن در شمار مستثنیات دین، توقيف آن ممکن است.

اما شاید تصور شود با تصویب قانون نحوه اجرای محکومیت‌های مالی در سال ۹۴ که سخنی از مستثنی نبودن خودرو نشده و توجه به درجه اعتبار قانون مذکور نسبت آیین نامه مارالذکر شایسته است در اجرای اسناد رسمی نیز حسب قانون جدید اعدام و خودرو مدیون بازداشت گردد. اما با مدافعت و تنقیح مناطق در نظریه مشورتی اداره کل حقوقی و تدوین قوانین قوه قضائیه که صریحاً اظهار نموده است: «مقررات اجرای احکام مدنی و آیین نامه اجرای مفاد اسناد رسمی از حیث مراجع تصویب و مجریان با یکدیگر متفاوت بوده و هریک از این مقررات کاربرد مخصوص خود را داشته و در مراجع متفاوت قابل اعمال و اجرا می‌باشند و استفاده از مقررات مربوط به اجرای اسناد رسمی در اجرای احکام مدنی و بالعکس که مقررات

خاص خود را دارند توجیه قانونی ندارد». (نظریه مشورتی شماره ۱۹۲۵/۷/۱۶ مصوب ۱۳۷۴/۵/۱۶) می‌توان گفت این تصور باطل بوده و کمافی سابق خودرو مناسب با نیاز معهد و اشخاص واجب النفعه او حسب بند ۵ ماده ۶۱ آین نامه اجرای مفاد استاد رسمی جز مستثنیات دین و غیر قابل بازداشت می‌باشد. همچنین در دادگستری تشخیص مستثنیات دین و اعمال مقررات مربوطه به عهده قضی رسیدگی کننده است و منوط به تقاضای محکوم علیه نیست شایان ذکر است چنانچه متعاقباً نیز قضی متوجه توقيف اشتباہی مستثنیات دین شده باشد، باید از آن رفع توقيف کند لیکن این مهم در اجرای ثبت منوط به اعتراض طرفین خواهد بود فلاناً مسئولیتی از این جهت متوجه مدیر اجرا یا رئیس ثبت محل نخواهد بود. حال که با مقایسه رویه و روند کلی در خصوص اعمال مستثنیات دین در دو مرجع آئیناً شدیم، بر آن این که با توجه به آخرین تحولات اساسی مقرر شده در روند مطالبه و وصول مهریه به عنوان سند لازم الاجرا، نسبت به این مهم پردازیم.

۴_۲_۴) رعایت مستثنیات دین در نظم کنونی جهت مطالبه مهریه

پیش از این، حسب قانون زوجه جهت وصول مهریه بین مراجعته به دادگستری و یا مراجع ثبی مغایر بود. بر این اساس اندیشه همگانی و نیز رویه عملی بر این بود مطالبه مهریه همچون سایر امور حقوقی از طریق مراجع دادگستری و ویژه دادگاه خانواده قابل پیگیری می‌باشد اما پس از لازم الاجراشدن قانون برنامه پنج ساله ششم توسعه جمهوری اسلامی ایران براساس بند ب ماده ۱۱۳ قانون مذکور، افرادی که سند رسمی لازم الاجرا از قبیل سند رهن، اجازه، عقد نکاح و یا طلاق دارند، برای اجرای مفاد سند خود، ابتدا باید به ادارات ثبت مراجعت نموده و نمی‌توانند بدلوآ از طریق دادگاه اقدام کنند ماین ماده چنین اشعار می‌دارد:

"ب- مفاد استاد رسمی لازم الاجراء از طریق ادارات اجرای مفاد استاد رسمی لازم الاجراء سازمان ثبت استاد و املاک کشور اجراء می‌شوند. ادارات مذکور مکلفند بالاصله پس از تقاضای اجرائیه نسبت به شناسایی و توقيف اموال مديون اقدام کنند. چنانچه مرجع مذکور نتواند ظرف مدت دو ماه از تقاضای اجراء، نسبت به شناسایی و توقيف اموال معهد سند، اقدام کند یا ظرف مدت شش ماه نسبت به اجرای مفاد سند اقدام نماید، متعهدلله سند می‌تواند با انصراف از اجرای مفاد سند به محاکم دادگستری رجوع نماید".^۳

۱. ظریه اداره کل حقوقی قوه قضاییه به شماره ۱۷۵۵۰-۷/۹۲/۱۰- ۱۳۹۲/۹/۱۰

۲. آین نامه اجرایی قانون الحق یک تبصره به ماده ۱۰۸۲ قانون مدنی: "دادگاهها و ادارات ثبت استاد و املاک موظفند در محاسبه میراث مهریه وجه رایج مطابق ماده ۲ و در تعیین تغییر شاخصین قیمت مهریه بر اساس شاخصهای مقرر در ماده ۴ آین نامه اقدام نمایند." همچنین رای وحدت رویه شماره ۱۲ مورخ ۱۳۶۰/۰۳/۱۶ دیوان عالی کشور مبنی بر این که متعهدلله سند رسمی را در مراجعته به اداره ثبت، مختار است.

۳. البته متعاقباً سازمان ثبت استاد و املاک کشور طی نظریه مشورتی صادره از بشماره ۱۳۹۶/۹/۱۴ مقرر نمود: "... لذا با توجه به ظرف زمانی تعیین شده در بند ب ماده ۱۱۳ قانون برنامه ششم توسعه، چنانچه نتیجه استعلامات بعمل آمده زودتر از

آنچه که در راستای مطالبه مهره با تصویب این قانون تغییر کرد چنین بود که مراجع دادگستری از پذیرش دادخواست مطالبه مهره پرهیز نموده موضوع را اختصاصاً قابل پیگیری در مراجع ثبتی دانسته اند، اما مراجعه و اقدام از طریق مراجع ثبتی علارغم وجود مزايا و معایب مورد انتقاد بسیاری از حقوقدانان قرار گرفته که جهت جلوگیری از اطاله کلام از ذکر آن چشم پوشی گردیده و ترجیح می دهیم به شرح بیشتری پیرامون موضوع تحقیق پردازیم.

بدیهی است در جهت مطالبه و وصول مهره براساس قانون جدید رعایت مستثنیات دین همچون سایر قوانین الزام آور می باشد. همچنان که صدر ماده ۶۱ آین نامه اجرای اسناد رسمی لازم الاجرا صراحتاً عنوان داشته ... و بازداشت نمی شود «مشخصاً نحوه بیان قانونگذار، بیانی الزامي است و مدیر اجرا یا هر مقام اجرا کننده باید با توجه به نهی قانونگذار از توقيف اموال مشمول مستثنیات دین، از توقيف آنها خودداری نماید. شایان ذکر است مجریان قانون باید توجه داشته باشند که موارد مندرج در این ماده بصورت حصری ذکر شده است و نباید به غیر، تعیین داده شود.

شایسته است جهت درک بهتر موضوع به رای وحدت رویه صادره از شورای عالی ثبت استناد جوییم.^۴ به موجب پرونده اجرایی تشکیلی در ثبت کازرون، بانویی علیه زوج خود برای وصول یکصد عدد سکه بهارآزادی (ماfi القبالة) اجرایی صادر که پس از ابلاغ بستانکار تقاضا کرده که اصل یاماZad ملک بدھکار بازداشت گردد که در نتیجه چهار دانگ مازاد پلاک مزبور بازداشت می شود. لیکن بدھکار مدعی می گردد که ملک بازداشت شده، جزو مستثنیات دین است و به عمل اجرا معتبر می گردد که رئیس ثبت محل به اعتراض مذکور طبق ماده ۲۲۹ آین نامه اجرایی(سابق) رسیدگی و اظهارنظر می نماید: «چون پلاک مذکور در رهن بانک می باشد لذا به استناد تبصره ذیل ماده ۶۹ آین نامه اجراء خواسته بدھکار قانونی نیست و رد می شود». این نظریه مورد اعتراض بدھکار واقع شده و موضوع در هیات نظارت ثبت استان فارس طرح و رای هیات به این شرح است: «نظر به اینکه ثبت کازرون در موقع اعلام نظریه توجه به تبصره اصلاحی ماده ۶۹ دایر بر لغو بند ۲ مذکور ننموده است، از این رو نظریه صادره فسخ می گردد...» اما طبق پرونده اجرایی دیگری مشکله در ثبت کازرون که به استناد چک بلامحل صادر گردیده، پس از ابلاغ اجرایی، بستانکار درخواست بازداشت مازاد پلاک ثبتی ملکی بدھکار را می نماید که مورد اعتراض بدھکار واقع شده و رئیس واحدثتبی به اعتراض مزبور رسیدگی کرده و چنین نظر می دهد: «با بررسی پرونده و گزارش، چون خانه پلاک مذکور در رهن بانک می باشد، لذا برابر تبصره ۶۹ آین نامه تقاضای بدھکار بر رفع بازداشت مسموع و قانونی نیست». به علت اعتراض بدھکار به نظریه رئیس ثبت، پرونده در

پایان مهلت های تعیین شده مشخص گردد، دیگر موجبی برای نگه داشتن پرونده تا پایان ۲ ماه و یا ۶ ماه مندرج در ماده مذکور نمی باشد و می توان نسبت به تعیین تکلیف پونه بنا به درخواست مقاضی اقدام نمود.

۱. رای وحدت رویه شورای عالی ثبت پیرامون مستثنیات دین مصوب ۱۳۷۶/۸/۱۱

هیات نظارت ثبت استان فارس طرح و رای هیات نظارت بشرح ذیل صادر گردیده است: "نظریه اعلام شده از جانب آقای رئیس ثبت کازرون تایید می شود..."

بنابراین، ملاحظه می شود که آرای هیات نظارت نسبت به امری واحد متناقض و مغایر یکدیگر صادر شده است، زیرا در یک مورد رای بر بازداشت ملک که در رهن بانک بوده بدون توجه به اصلاحیه ماده ۶۹ آین نامه اجرایی مورخ ۱۳۷۰/۹/۱۷ صادر شده و در رای دیگر به اصلاحیه توجه شده و رای به رفع بازداشت مازاد ملک که در رهن بوده اصدار می یابد که اداره کل ثبت استان فارس با عنایت به مغایرت موضوع، جریان امر را گزارش و اعلام نموده: «با عنایت به ماده ۳۴ قانون ثبت و تبصره ۷ آن و ماده ۳۴ مکرر و تبصره ۳ ماده ۳۰ آئین نامه اجرایی معاملات شرطی و رهنی باحق استداد مصوب ۱۳۵۲/۰۲/۱۶ و فراز ۱ الی ۱۱ و ماده ۵۰ آئین نامه نحوه توقیف حق بدھکار نسبت به مازاد در ویقه واستیفاده حقوق توقیف کننده و حذف ماده ۶۹ آئین نامه قدیم و با توجه به اینکه رای های فوق الذکر معارض یکدیگر صادر شده در موارد ذکر شده، کدام یک از آراء مذکور مطابق با توجه به نظر ثبت استان آراء فوق الذکر معارض یکدیگر صادر شده بود مجدداً" در هیات نظارت مطرح، هیات نظارت برابر تصمیم مورخ ۱۳۷۵/۰۹/۱۴ اعلام نموده رفع تعارض به عهده شورای عالی ثبت می باشد... بنابراین مدیر کل ثبت محل دستور فرمودند به منظور ایجاد وحدت رویه پرونده در شورای عالی ثبت مطرح گردد که موضوع در تاریخ ۱۳۷۶/۸/۱۱ در شورای عالی ثبت (قسمت اسناد) مطرح و به شرح آتی رای شورای عالی ثبت صادر شده است: «باتوجه به محتویات پرونده و گزارش کار رای شماره ۵۳۳۹۰ ۷۱/۸/۲۷ هیات نظارت مبنی بر تجویز بازداشت مازاد ملکی که در رهن است تایید و به لحاظ مذکور رای شماره ۵۳۶۰۲ ۷۳/۷/۱۸ هیات نظارت فسخ می شود».

نتیجه گیری

بدیهی است مستثنیات دین بعنوان قاعده ای عام جهت مطالبه مهریه قابل رسیدگی در مراجع دادگستری و غیر دادگستری می باشد لذا با توجه به تصویب قانون برنامه پنج ساله ششم توسعه و الزام پیگیری واجرای مندرجات سند ازدواج بعنوان سند رسمی در مراجع ثبتی و نیز عدم قابلیت مراجعته به مراجع دادگستری مقررات مستثنیات دین در آئین نامه اجرای اسناد رسمی قابل بررسی است. اما با توجه به عدم وضع مقرونه خاصی جهت شیوه اعمال این قاعده و نیز عدم تسری و تجری سایر قوانین و رویه عملی این مهم در حاله از ابهام باقی مانده، بنابراین بنظر می رسد برخلاف رویه دادگاه که مامور اجرا مکلف به رعایت مستثنیات می باشد هرگاه بستانکاری (اعم از زوجه در خصوص پرونده اجرایی مهریه) تقاضای بازداشت مال منقول یا غیر منقول بدھکار را کرد، اجرای ثبت بدوآ در مورد نیاز بدھکار یا کمیت و یا کیفیت ملک اظهار نظر نمی کند بلکه مکلف است آن را طبق مقررات بازداشت کند و اگر اعتراضی نسبت به این عمل اجرایی واصل شد، رئیس ثبت مربوطه باید طبق ماده ۱۶۹ آئین نامه اجرا به اعتراض رسیدگی و اظهار نظر کند. بدیهی است، مراجع بعدی که اعتراضات اشخاص رسیدگی می نمایند هیات نظارت و شورای عالی ثبت می باشد.

در نهایت، شیوه اخیر مصوب شده در قانون برنامه ششم توسعه با اصل ۲۱ قانون اساسی که دولت را موظف به تضمین حقوق زنان از تمامی جهات نموده است و با اصول ۳۴ و ۱۵۸ قانون اساسی و ماده ۴ قانون حمایت خانواده که رسیدگی به دعواهای مطالبه مهریه را در صلاحیت دادگاه خانواده شناخته است و با رای وحدت رویه ۱۳۶۰/۳/۱۶ که متهدهله سند رسمی را در مراجعته به اداره ثبت، مختار شناخته است همچنین با هدف قانونگذار در اعطای امتیاز اضافه به اسناد رسمی برای تشویق مردم به تنظیم این استاد، مغایر و نقض غرض و فلسفه مزایای اسناد رسمی لازم الاجرا است، که امید است نمایندگان محترم مجلس شورای اسلامی، با آگاهی و هوشمندی، آن را مدیریت کنند.

فهرست منابع و مأخذ

قوانين:

- اصول محاکمات حقوقی مصوب ۱۳۲۹ قمری
- قانون تجارت مصوب ۱۳۱۱/۰۲/۱۳
- قانون اجرای احکام مدنی مصوب ۱۳۵۶/۸/۱
- قانون آئین دادرسی مدنی مصوب ۱۳۷۹/۰۲/۱۱
- قانون نحوه اجرای محاکومیت‌های مالی مصوب ۱۳۹۳/۰۷/۱۵
- آئین نامه اجرائی مفاد استاد رسمی لازم الاجرا و طرز رسیدگی به شکایت از عملیات اجرائی مصوب ۱۳۵۵/۰۴/۲۸
- قانون مالیات‌های مستقیم مصوب سوم اسفند ماه سال ۱۳۶۶
- آئین نامه اجرائی مفاد استاد رسمی لازم الاجرا مصوب ۱۳۸۷/۰۶/۱۱
- قانون نحوه پرداخت محاکوم به دولت و عدم تأمین و توقيف اموال دولتی ۱۳۶۵/۸/۱۵
- قانون راجع به منع توقيف اموال منتقل و غیرمنتقل متعلق به شهرداری‌ها ۱۳۶۱/۲/۴
- ماده ۱۸ آئین نامه اجرائی ماده ۵۰ قانون تأمین اجتماعی مصوب ۱۳۵۵/۱۰/۲۵ وزارتین دادگستری و بهداری و بهزیستی

كتب:

- جعفری لنگرودی، دکتر محمد جعفر. مبسوط در ترمینولوژی حقوق، جلد اول، انتشارات گنج دانش، ۱۳۷۸
- عمید، حسن. فرهنگ فارسی عمید، چاپ بیست و دوم، انتشارات امیر کبیر، ۱۳۸۱
- تولیت، سید عباس. مقاله ضابطه و مفهوم مستثنیات دین، مجله دیدگاه‌های حقوقی، شماره ۱۸۱۱ دانشکده علوم قضایی، ۱۳۹۰
- قنبری، محمدرضا. مستثنیات دین در حقوق و فقه امامیه مجموعه مقالات حقوقی، گنج دانش، ۱۳۶۳
- حر عاملی، محمدحسن. وسائل الشیعه الی تحصیل مسائل الشیعه ، جلد ۱۹، دارلحیاء التراث العربي، بیروت، ۱۴۰۱ ه.ق.
- رحیم زاده میبدی، حسن و خادم الحسینی، راحله. مقاله بررسی تطبیقی مستثنیات دین در حقوق ایران، همایش ملی حقوق و علوم جزا، تهران ۱۳۹۶
- شهری و خرازی، غلامرضا و محمد مجموعه نظرهای مشورتی اداره کل حقوقی و تدوین قوانین قوه قضائیه در مسائل مدنی از سال ۱۳۶۳ تا ۱۳۸۰، انتشارات روزنامه رسمی کشور، تهران، ۱۳۸۰.
- توکلی، سعید. مقاله مستثنیات دین در حقوق ایران، ماهنامه شماره ۴۶ سال ۱۳۸۳